

آسیب شناسی عملکرد شهرداری ها در ساختار مدیریت شهری با تاکید بر منابع درآمدی

مهدي محمدی موقنی

کارشناسی ارشد حسابداری، مدیر مالی سازمان عمران و بازآفرینی فضاهای شهری، شهرداری تبریز.
mehdi3331362@gmail.com

شماره ۱۱۰ / زمستان ۱۴۰۴ (جلد دوم) / صص ۱۵۸-۱۶۸
چشم انداز حسابداری و مدیریت (دوره هشتم)

چکیده

شهرداری‌ها به‌عنوان نهادهای اصلی مدیریت شهری، نقش اساسی در تحقق توسعه پایدار، ارائه خدمات عمومی و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان ایفا می‌کنند. با این حال، عملکرد بسیاری از شهرداری‌های کشور به‌ویژه در حوزه تأمین و مدیریت منابع درآمدی با چالش‌ها و آسیب‌های ساختاری مواجه است که این امر می‌تواند کارآمدی مدیریت شهری را تحت تأثیر قرار دهد. هدف پژوهش حاضر، آسیب‌شناسی عملکرد شهرداری‌ها در ساختار مدیریت شهری با تأکید بر منابع درآمدی است که به‌صورت مطالعه موردی در شهرداری تبریز انجام شده است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش شامل مدیران، معاونان، کارشناسان و کارکنان مرتبط با حوزه‌های مالی، بودجه، برنامه‌ریزی و درآمد شهرداری تبریز می‌باشد. داده‌های مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته گردآوری شده و روایی آن از طریق نظر خبرگان و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مورد تأیید قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی انجام شده و به‌منظور اولویت‌بندی و تعیین میزان اهمیت آسیب‌های شناسایی شده، از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که وابستگی بالای شهرداری تبریز به درآمدهای ناپایدار، ضعف در تنوع‌بخشی به منابع درآمدی پایدار، نبود برنامه‌ریزی مالی بلندمدت و ناکارآمدی ساختارهای مدیریتی از مهم‌ترین آسیب‌های مؤثر بر عملکرد شهرداری محسوب می‌شوند. نتایج حاصل از تحلیل سلسله‌مراتبی بیانگر آن است که اصلاح نظام درآمدی و تقویت منابع پایدار، نقش تعیین‌کننده‌ای در بهبود عملکرد مالی و مدیریتی شهرداری دارد. در نهایت، پیشنهادهایی به‌منظور بهبود ساختار درآمدی و ارتقای کارآمدی مدیریت شهری در شهرداری تبریز ارائه شده است.

واژگان کلیدی: مدیریت شهری، عملکرد شهرداری، منابع درآمدی، تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، شهرداری تبریز.

بیان مساله

مدیریت شهری به‌عنوان یکی از ارکان اساسی حکمرانی محلی، نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت زندگی شهروندان، توسعه پایدار شهری و کارآمدی ارائه خدمات عمومی ایفا می‌کند. در این میان، شهرداری‌ها به‌عنوان نهادهای اجرایی مدیریت شهری، مسئولیت برنامه‌ریزی، تأمین مالی، اجرا و نظارت بر فعالیت‌های عمرانی، خدماتی، اجتماعی و فرهنگی شهر را بر عهده دارند. عملکرد مؤثر شهرداری‌ها تا حد زیادی به ساختار مدیریت شهری و به‌ویژه به نحوه تأمین و پایداری منابع

درآمدی آن‌ها وابسته است؛ به‌گونه‌ای که ضعف در نظام درآمدی می‌تواند منجر به کاهش کیفیت خدمات، افزایش نارضایتی شهروندان و بروز ناکارآمدی‌های مدیریتی شود (قلی‌پور و همکاران، ۱۴۰۱).

در ایران، ساختار مدیریت شهری با چالش‌های متعددی از جمله تمرکزگرایی، وابستگی مالی به دولت مرکزی، ناپایداری منابع درآمدی و اتکای بیش از حد به درآمدهای ناپایدار مواجه است. بسیاری از شهرداری‌ها بخش عمده‌ای از درآمد خود را از محل عوارض ساخت‌وساز، فروش تراکم، تغییر کاربری اراضی و جرایم ساختمانی تأمین می‌کنند؛ منابعی که نه تنها ناپایدار و وابسته به رونق بازار مسکن هستند، بلکه پیامدهای منفی کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی برای شهرها به همراه دارند (حبیبی و رضویان، ۱۴۰۰). این وضعیت موجب شده است که عملکرد مالی و مدیریتی شهرداری‌ها در معرض نوسانات شدید اقتصادی و رکودهای دوره‌ای قرار گیرد.

شهرداری تبریز به‌عنوان یکی از کلان‌شهرهای مهم کشور، با سابقه تاریخی، جمعیت قابل توجه و نقش اقتصادی و منطقه‌ای برجسته، از این چالش‌ها مستثنا نیست. در سال‌های اخیر، این شهرداری با مشکلاتی نظیر کسری بودجه، بدهی‌های انباشته، وابستگی به درآمدهای ناپایدار و فشار برای تأمین هزینه‌های جاری و عمرانی روبه‌رو بوده است. ساختار درآمدی شهرداری تبریز، مشابه بسیاری از کلان‌شهرهای ایران، به‌طور قابل ملاحظه‌ای متکی بر درآمدهای ناشی از ساخت‌وساز و عوارض مرتبط با املاک است؛ موضوعی که در شرایط رکود اقتصادی و کاهش فعالیت‌های ساختمانی، عملکرد مالی و مدیریتی شهرداری را با اختلال مواجه می‌سازد (سعیدی و همکاران، ۱۴۰۲).

از سوی دیگر، مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهد که تنوع‌بخشی به منابع درآمدی پایدار، از جمله مالیات‌های محلی، عوارض خدمات شهری، مشارکت بخش خصوصی و بهره‌برداری بهینه از دارایی‌های شهری، نقش کلیدی در ارتقای عملکرد مالی و کارآمدی شهرداری‌ها دارد (اسلیک و برد، ۲۰۱۹). در بسیاری از شهرهای پیشرفته، اصلاح نظام درآمدی شهرداری‌ها منجر به افزایش شفافیت مالی، پاسخگویی مدیریتی و بهبود کیفیت خدمات عمومی شده است (OECD, 2021). این تجارب نشان می‌دهد که ضعف در نظام درآمدی، نه تنها یک مسئله مالی، بلکه یک معضل ساختاری در مدیریت شهری محسوب می‌شود.

در شهرداری تبریز، علاوه بر محدودیت منابع پایدار، مسائلی نظیر ضعف برنامه‌ریزی مالی بلندمدت، نبود نظام ارزیابی عملکرد مبتنی بر شاخص‌های مالی، وابستگی به تصمیمات مقطعی و گاه سیاسی، و عدم استفاده مؤثر از ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری شهری مشاهده می‌شود. این عوامل موجب شده‌اند که عملکرد شهرداری در دستیابی به اهداف توسعه شهری با چالش‌هایی همراه باشد و فاصله‌ای معنادار میان برنامه‌های مصوب و نتایج اجرایی ایجاد شود (احمدی و همکاران، ۱۴۰۱).

آسیب‌شناسی عملکرد شهرداری تبریز با تأکید بر منابع درآمدی، از این جهت حائز اهمیت است که می‌تواند ریشه‌های ناکارآمدی مالی و مدیریتی را شناسایی کرده و زمینه‌ساز ارائه راهکارهایی برای اصلاح ساختار مدیریت شهری شود. بدون شناخت دقیق نقاط ضعف و قوت نظام درآمدی، هرگونه برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار شهری با ریسک شکست مواجه خواهد بود. به‌ویژه در شرایط کنونی که شهرداری‌ها با افزایش هزینه‌های خدمات شهری، مطالبات فزاینده شهروندان و محدودیت‌های قانونی در تأمین منابع مالی روبه‌رو هستند، بازنگری در نظام درآمدی امری اجتناب‌ناپذیر است (شاه، ۲۰۲۰).

با توجه به مطالب مطرح‌شده، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که ساختار مدیریت شهری و نظام درآمدی شهرداری تبریز چه آسیب‌هایی دارد و این آسیب‌ها چگونه بر عملکرد مالی و اجرایی شهرداری تأثیر گذاشته‌اند؟ پاسخ به این پرسش می‌تواند به شناسایی عوامل مؤثر بر ناکارآمدی درآمدی، ارائه الگوی بهینه تأمین منابع پایدار و در نهایت بهبود عملکرد مدیریت شهری در تبریز کمک کند. این پژوهش می‌کوشد با نگاهی تحلیلی و آسیب‌شناسانه، پیوند میان منابع درآمدی و

عملکرد شهرداری را در بستر ساختار مدیریت شهری مورد بررسی قرار دهد و پیشنهادهایی کاربردی برای اصلاح و بهبود وضعیت موجود ارائه نماید.

فرضیه های تحقیق

- ✓ بخش اعظم منابع درآمدی شهرداری از محل بودجه ها و منابع دولتی است.
- ✓ بین پایداری منابع درآمدی های اصلی شهرداری و عملکرد مدیریت شهری این شهر رابطه معناداری وجود دارد.

درآمد پایدار

درآمد پایدار یکی از مفاهیم کلیدی در نظام مالی شهرداری ها و مدیریت شهری نوین محسوب می شود. منظور از درآمد پایدار، آن دسته از منابع مالی است که قابلیت تداوم، پیش بینی پذیری و اتکای بلندمدت داشته و بدون ایجاد اختلال در ساختار کالبدی، اجتماعی و اقتصادی شهر، هزینه های جاری و عمرانی مدیریت شهری را تأمین می کند (حیبی و رضویان، ۱۴۰۰). در مقابل، درآمدهای ناپایدار نظیر فروش تراکم، تغییر کاربری و جرایم ساختمانی، وابسته به شرایط مقطعی اقتصاد بوده و آثار منفی متعددی بر توسعه شهری دارند.

در ادبیات مدیریت شهری، پایداری درآمدی به عنوان شرط لازم برای **حکمرانی مطلوب شهری** مطرح شده است. پژوهش ها نشان می دهند که شهرداری هایی که از منابع درآمدی پایدار برخوردارند، توانایی بیشتری در برنامه ریزی بلندمدت، ارتقای کیفیت خدمات عمومی و پاسخگویی به شهروندان دارند (OECD, 2021). درآمد پایدار همچنین نقش مهمی در کاهش وابستگی شهرداری ها به دولت مرکزی و افزایش استقلال مالی آن ها ایفا می کند.

در ایران، نظام درآمدی شهرداری ها عمدتاً مبتنی بر درآمدهای ناپایدار است. این مسئله ریشه در ضعف قوانین مالی محلی، محدودیت اختیارات شهرداری ها در وضع مالیات های محلی و ساختار تمرکزگرای مدیریت شهری دارد (قلی پور و همکاران، ۱۴۰۱). در نتیجه، شهرداری ها برای تأمین منابع مالی خود به سمت روش هایی سوق یافته اند که هرچند در کوتاه مدت درآمدزا هستند، اما در بلندمدت موجب بی نظمی فضایی، افزایش تراکم جمعیتی و کاهش کیفیت محیط شهری می شوند.

بر اساس مطالعات انجام شده، منابع درآمد پایدار شهرداری ها شامل عوارض نوسازی، عوارض خدمات شهری، مالیات های محلی، بهای خدمات، درآمد حاصل از بهره برداری دارایی های شهری و مشارکت های عمومی-خصوصی است (سعیدی و همکاران، ۱۴۰۲). این منابع به دلیل ثبات نسبی و قابلیت برنامه ریزی، نقش مهمی در بهبود عملکرد مالی شهرداری ها ایفا می کنند.

در سطح بین المللی، تجربه شهرهای توسعه یافته نشان می دهد که اصلاح ساختار درآمدی و حرکت به سمت درآمدهای پایدار، منجر به افزایش شفافیت مالی، کاهش فساد اداری و ارتقای کارایی مدیریت شهری شده است (اسلیک و برد، ۲۰۱۹). از این رو، درآمد پایدار نه تنها یک متغیر مالی، بلکه یک مؤلفه ساختاری در نظام مدیریت شهری محسوب می شود.

مدیریت شهری

مدیریت شهری به مجموعه ای از فرآیندها، نهادها و سازوکارها اطلاق می شود که با هدف هدایت، کنترل و توسعه شهر در ابعاد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی فعالیت می کنند. در دیدگاه های نوین، مدیریت شهری صرفاً به اداره

امور اجرایی محدود نمی‌شود، بلکه شامل برنامه‌ریزی راهبردی، مشارکت شهروندان، تأمین مالی پایدار و حکمرانی محلی است (شاه، ۲۰۲۰).

در دهه‌های اخیر، مفهوم حکمرانی شهری جایگزین نگاه سنتی به مدیریت شهری شده است. این رویکرد بر شفافیت، پاسخگویی، مشارکت ذی‌نفعان و کارایی نهادی تأکید دارد (یوان هابیتات، ۲۰۲۲). در این چارچوب، شهرداری‌ها به‌عنوان بازیگران اصلی مدیریت شهری، باید از ساختارهای مدیریتی منعطف، نظام تصمیم‌گیری کارآمد و منابع مالی پایدار برخوردار باشند.

در ایران، مدیریت شهری با چالش‌های متعددی مواجه است؛ از جمله تمرکزگرایی، تداخل وظایف نهادها، ضعف استقلال مالی شهرداری‌ها و وابستگی به تصمیمات دولت مرکزی (حسینی و همکاران، ۱۴۰۱). این مسائل باعث شده است که بسیاری از برنامه‌های توسعه شهری به‌صورت مقطعی و غیرمنسجم اجرا شوند.

ساختار مدیریت شهری تأثیر مستقیمی بر عملکرد شهرداری‌ها دارد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که ضعف در نظام برنامه‌ریزی، نبود نظام ارزیابی عملکرد و ناکارآمدی ساختار سازمانی، موجب کاهش بهره‌وری منابع و افزایش هزینه‌های مدیریت شهری می‌شود (احمد و همکاران، ۲۰۲۱). از سوی دیگر، مدیریت شهری کارآمد می‌تواند با استفاده بهینه از منابع درآمدی، زمینه تحقق توسعه پایدار شهری را فراهم کند.

در این میان، ارتباط تنگاتنگی میان مدیریت شهری و نظام درآمدی شهرداری‌ها وجود دارد. تصمیمات مدیریتی در حوزه درآمد، نوع منابع مالی و نحوه تخصیص آن‌ها، تأثیر مستقیمی بر کیفیت خدمات شهری و رضایت شهروندان دارد (OECD, 2021). بنابراین، بررسی عملکرد شهرداری‌ها بدون توجه به ساختار مدیریت شهری، تحلیلی ناقص خواهد بود.

عملکرد مالی

عملکرد مالی یکی از مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی موفقیت سازمان‌ها، به‌ویژه نهادهای عمومی مانند شهرداری‌ها محسوب می‌شود. عملکرد مالی بیانگر توانایی سازمان در تأمین منابع، مدیریت هزینه‌ها و استفاده بهینه از امکانات مالی است (گویندارجان و آنتونی، ۲۰۱۸). در شهرداری‌ها، عملکرد مالی مستقیماً بر کیفیت و کمیت خدمات عمومی تأثیر می‌گذارد.

شاخص‌های عملکرد مالی شهرداری‌ها معمولاً شامل تعادل بودجه، میزان تحقق درآمدها، کنترل هزینه‌ها، نسبت بدهی‌ها، توان سرمایه‌گذاری و کارایی هزینه‌ای است (سعیدی و همکاران، ۱۴۰۲). عملکرد مالی مطلوب نشان‌دهنده ثبات مالی و توانایی شهرداری در پاسخگویی به نیازهای شهروندان است.

در بسیاری از مطالعات، ضعف عملکرد مالی شهرداری‌ها به وابستگی به درآمدهای ناپایدار و نبود نظام مدیریت مالی کارآمد نسبت داده شده است (حبیبی و رضویان، ۱۴۰۰). نوسانات درآمدی باعث اختلال در اجرای پروژه‌های عمرانی، افزایش بدهی‌ها و کاهش اعتماد عمومی می‌شود.

مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهند که شهرداری‌هایی با درآمدهای پایدار و نظام مدیریت مالی شفاف، عملکرد مالی بهتری دارند و قادرند خدمات شهری را با کیفیت بالاتری ارائه دهند (اسلیک و برد، ۲۰۱۹). همچنین، استفاده از ابزارهای نوین مدیریت مالی و سیستم‌های اطلاعاتی، نقش مهمی در بهبود عملکرد مالی شهرداری‌ها ایفا می‌کند (OECD, 2021).

در ایران، عملکرد مالی شهرداری‌ها تحت تأثیر عوامل ساختاری، قانونی و مدیریتی قرار دارد. نبود نظام حسابداری تعهدی کامل، ضعف نظارت مالی و محدودیت اختیارات درآمدی از جمله عواملی هستند که عملکرد مالی شهرداری‌ها را با چالش

مواجه کرده‌اند (قلی‌پور و همکاران، ۱۴۰۱). از این رو، تحلیل عملکرد مالی باید در ارتباط با ساختار مدیریت شهری و نظام درآمدی انجام شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش اجرا، توصیفی-تحلیلی است. هدف از انجام این پژوهش، آسیب‌شناسی عملکرد شهرداری تبریز در چارچوب ساختار مدیریت شهری با تأکید بر نظام منابع درآمدی و شناسایی و اولویت‌بندی مهم‌ترین آسیب‌ها و چالش‌های موجود در این حوزه است. با توجه به اینکه پژوهش به بررسی وضعیت موجود، تحلیل روابط میان متغیرها و ارائه راهکارهای کاربردی برای بهبود عملکرد مدیریت شهری می‌پردازد، از رویکرد کمی استفاده شده است. روش توصیفی-تحلیلی این امکان را فراهم می‌سازد که ضمن توصیف وضعیت فعلی نظام درآمدی و عملکرد مالی شهرداری تبریز، عوامل مؤثر بر آن به صورت علمی و نظام‌مند تحلیل شوند. همچنین، با توجه به پیچیدگی موضوع پژوهش و تعدد معیارها و شاخص‌های مؤثر بر عملکرد شهرداری، از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره برای تحلیل دقیق‌تر داده‌ها بهره گرفته شده است. پژوهش حاضر به صورت مطالعه موردی انجام شده و تمرکز آن به طور خاص بر شهرداری تبریز به عنوان یکی از کلان‌شهرهای مهم کشور است.

جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری پژوهش شامل کلیه مدیران، معاونان، رؤسای ادارات، کارشناسان ارشد و کارکنان شاغل در بخش‌های مرتبط با امور مالی، بودجه، برنامه‌ریزی، درآمد، سرمایه‌گذاری و مدیریت شهری در شهرداری تبریز است. انتخاب این جامعه آماری بدین دلیل صورت گرفته است که این افراد به طور مستقیم در فرآیندهای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی مالی، تأمین منابع درآمدی، تخصیص بودجه و اجرای تصمیمات مدیریتی نقش دارند و از دانش و تجربه کافی نسبت به چالش‌ها و آسیب‌های ساختار درآمدی و عملکرد مالی شهرداری برخوردارند. از آنجا که دیدگاه‌های این گروه مبتنی بر تجربه عملی و شناخت دقیق از ساختار سازمانی شهرداری است، اطلاعات به دست آمده از آن‌ها می‌تواند تصویری جامع، واقع‌بینانه و معتبر از وضعیت عملکرد شهرداری تبریز در حوزه منابع درآمدی و مدیریت شهری ارائه دهد.

روش نمونه‌گیری و حجم نمونه

با توجه به محدود بودن جامعه آماری و در دسترس بودن تمامی اعضای آن، در این پژوهش از روش نمونه‌گیری سرشماری (شمارش کامل) استفاده شده است. به این معنا که به دلیل محدود بودن تعداد افراد جامعه آماری (حدود ۱۵۰ نفر)، کلیه اعضای جامعه به عنوان نمونه پژوهش در نظر گرفته شده‌اند. استفاده از روش سرشماری باعث افزایش دقت نتایج، کاهش خطای نمونه‌گیری و افزایش اعتبار یافته‌های پژوهش می‌شود؛ زیرا نظرات تمامی افراد واجد شرایط و مرتبط با موضوع پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این روش، پرسشنامه‌ها در میان کل جامعه آماری توزیع شده و تلاش شده است حداکثر نرخ بازگشت پرسشنامه‌ها حاصل شود. همچنین، معیارهایی مانند سابقه فعالیت، ارتباط شغلی با حوزه درآمد و مالی و آشنایی با ساختار مدیریت شهری در انتخاب نهایی پاسخ‌دهندگان مدنظر قرار گرفته است.

روش گردآوری داده‌ها

در پژوهش حاضر، به منظور دستیابی به اهداف تحقیق و جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز، از روش ترکیبی (کتابخانه‌ای و میدانی) استفاده شده است. به کارگیری این دو روش به پژوهشگر امکان می‌دهد تا ضمن بهره‌گیری از مبانی نظری و یافته‌های پیشین، داده‌های تجربی مرتبط با موضوع پژوهش را نیز به صورت مستقیم از جامعه آماری جمع‌آوری نماید.

روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای

در مرحله نخست پژوهش، به منظور تدوین چارچوب نظری، استخراج متغیرها، شاخص‌ها و ابعاد مؤثر بر عملکرد شهرداری و نظام درآمدی، از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. در این مرحله، منابع علمی معتبر شامل کتاب‌ها، مقالات علمی-پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی، اسناد و گزارش‌های رسمی، قوانین و مقررات مرتبط با مدیریت شهری و شهرداری‌ها، و همچنین منابع فارسی و انگلیسی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مطالعه ادبیات نظری و پیشینه پژوهش، زمینه لازم برای شناسایی مفاهیم کلیدی پژوهش نظیر درآمد پایدار، مدیریت شهری و عملکرد مالی شهرداری را فراهم کرده و مبنای طراحی ابزار گردآوری داده‌ها (پرسشنامه) قرار گرفته است. همچنین، بررسی مطالعات داخلی و خارجی، به پژوهشگر در انتخاب شاخص‌های مناسب و تدوین سؤالات علمی و دقیق کمک کرده است.

روش گردآوری اطلاعات میدانی

در مرحله دوم، به منظور جمع‌آوری داده‌های تجربی و سنجش دیدگاه‌های جامعه آماری، از روش میدانی استفاده شده است. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این مرحله، پرسشنامه محقق‌ساخته بوده است. این پرسشنامه بر اساس مبانی نظری پژوهش، نتایج مطالعات پیشین و اهداف تحقیق طراحی شده و شامل سؤالاتی در ارتباط با ابعاد مختلف درآمد پایدار، ساختار مدیریت شهری و عملکرد مالی شهرداری تبریز است. سؤالات پرسشنامه در قالب مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت (از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) تنظیم شده‌اند تا امکان سنجش دقیق نگرش و ارزیابی پاسخ‌دهندگان فراهم شود. پرسشنامه‌ها به صورت حضوری و با هماهنگی قبلی در میان مدیران، معاونان، رؤسای ادارات و کارشناسان مرتبط در شهرداری تبریز توزیع شده‌اند.

روایی و پایایی ابزار پژوهش

به منظور سنجش روایی پرسشنامه، از روش روایی محتوایی استفاده شده است. بدین منظور، پرسشنامه اولیه در اختیار اساتید دانشگاه، خبرگان حوزه مدیریت شهری و متخصصان مالی شهرداری قرار گرفته و پس از دریافت نظرات اصلاحی و اعمال پیشنهادها، نسخه نهایی پرسشنامه تدوین شده است. برای بررسی پایایی ابزار اندازه‌گیری، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. محاسبه آلفای کرونباخ از طریق نرم‌افزار SPSS انجام شده و مقدار به دست آمده برای کل پرسشنامه و ابعاد آن، بالاتر از حد قابل قبول (۰.۷) بوده که نشان‌دهنده پایایی مناسب و قابلیت اعتماد ابزار پژوهش است.

متغیر	ضریب آلفای کرونباخ
مدیریت شهری	۰.۷۸
منابع درآمدی	۰.۸۹
عملکرد شهرداری	۰.۸۱

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش در دو سطح آمار توصیفی و آمار تحلیلی و تصمیم‌گیری چندمعیاره انجام شده است. در بخش آمار توصیفی، از شاخص‌هایی نظیر فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار برای توصیف ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان و بررسی وضعیت کلی متغیرهای پژوهش استفاده شده است. این تحلیل‌ها با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS انجام شده‌اند.

در مرحله بعد، به منظور شناسایی و اولویت‌بندی آسیب‌های عملکرد شهرداری تبریز در حوزه منابع درآمدی، از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) استفاده شده است. این روش با انجام مقایسات زوجی میان معیارها و زیرمعیارها، وزن نسبی هر یک از عوامل مؤثر را تعیین کرده و امکان رتبه‌بندی علمی و دقیق آسیب‌ها را فراهم می‌سازد. استفاده از AHP موجب کاهش قضاوت‌های ذهنی، افزایش دقت تصمیم‌گیری و ارائه نتایجی قابل اتکا برای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در حوزه مدیریت شهری می‌شود. نتایج حاصل از این تحلیل‌ها، مبنایی علمی برای ارائه راهکارهای اصلاح ساختار درآمدی، بهبود عملکرد مالی و ارتقای کارایی مدیریت شهری در شهرداری تبریز فراهم می‌کند.

اولویت بندی کدهای درآمدی شهرداری با استفاده از تکنیک AHP

با توجه به تنوع منابع و کدهای درآمدی شهرداری تبریز و تفاوت آن‌ها از نظر میزان پایداری، تحقق‌پذیری، ریسک، اثرات اقتصادی و پیامدهای کالبدی-اجتماعی، شناسایی و اولویت‌بندی کدهای درآمدی به‌عنوان یکی از اهداف اصلی این پژوهش در نظر گرفته شده است. به همین منظور، از تکنیک تحلیل سلسله‌مراتبی (Analytic Hierarchy Process - AHP) به‌عنوان یکی از روش‌های معتبر تصمیم‌گیری چندمعیاره استفاده شده است.

دلیل انتخاب روش AHP

روش AHP به دلیل توانایی در:

- ✓ تحلیل مسائل پیچیده و چندمعیاره
- ✓ ترکیب قضاوت‌های ذهنی خبرگان با تحلیل کمی
- ✓ امکان مقایسه زوجی معیارها و گزینه‌ها
- ✓ تعیین وزن و میزان اهمیت نسبی هر عامل

به‌طور گسترده در پژوهش‌های حوزه مدیریت شهری، برنامه‌ریزی مالی و اولویت‌بندی منابع درآمدی شهرداری‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. این روش امکان اولویت‌بندی علمی و نظام‌مند کدهای درآمدی شهرداری را فراهم می‌سازد و از تصمیم‌گیری‌های سلیقه‌ای جلوگیری می‌کند.

جدول (۱): ماتریس ارزیابی

شرح	حکمرانی خوب	مشارکت و پشتیبانی	انعطاف پذیری	تداوم پذیری
حکمرانی خوب	۱	۱/۳	۱/۳	۱/۵
مشارکت و پشتیبانی	۱/۷	۱	۹	۵
انعطاف پذیری	۵	۱/۷	۱	۵
تداوم پذیری	۵	۱/۵	۱/۵	۱

جدول (۲): نتیجه نرم‌الایز-امتیاز نهایی معیارهای مؤثر در ارزیابی کدهای درآمدی شهرداری

امتیاز نهایی							معیار موثر	ردیف
سایر منابع تأمین اعتبار	کمک های دولت و سازمان دولتی	درآمدهای حاصل از وجوه و اموال شهرداری	بهای خدمات و درآمدهای موسسات انتفاعی شهرداری	اعانات، هدایا و دارائی ها	درآمدهای ناشی از عوارض اختصاصی	درآمدهای ناشی از عوارض عمومی مستمر		
۱.۰۵۷	۰.۹۲۵	۱.۰۹۵	۱.۰۵۴	۰.۸۳۵	۰.۸۷۵	۱.۳۲۸	حکمرانی خوب	۱
۰.۹۳۶	۱.۰۳۷	۱.۲۰۳	۰.۱۷۹	۱.۰۱۲	۰.۷۵۲	۱.۰۵۷	مشارکت و پشتیبانی	۲
۰.۴۴۶	۰.۷۶۲	۱.۱۳۶	۱.۱۲۵	۰.۹۳۶	۱.۲۶۷	۰.۴۷	انعطاف پذیری	۳
۱.۰۱۲	۰.۲۷	۰.۱۷۶	۰.۷۷۰	۰.۸۹۱	۰.۴۴۶	۱.۲۷۶	تداوم پذیری	۴
۱.۱۳۶	۰.۷۴۸	۰.۹۰۲	۰.۷۸	۰.۹۹	۰.۸۴	۱.۰۶	میانگین کل	۵
۰.۹۸۷	۱.۲۰۳	۰.۹۷۶	۰.۹۰	۱.۱۱	۰.۱۳۵	۰.۱۰۴	امتیاز نرمالیزه	۶
(۵)	(۱)	(۶)	(۷)	(۲)	(۳)	(۴)	اولویت	۷

جدول (۳): بررسی معناداری درآمدهای پایدار شهرداری و عملکرد مدیریت شهری

متغیر		درآمدهای پایدار	عملکرد مدیریت شهری
درآمدهای پایدار	Pearson Correlation	1	.736
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	30	30
عملکرد مدیریت شهری	Pearson Correlation	.736	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	30	30

بحث و نتیجه گیری فرضیه های پژوهش

فرضیه اول: بخش اعظم منابع درآمدی شهرداری از محل بودجه ها و منابع دولتی تأمین می شود.

یافته های پژوهش نشان داد که بخش قابل توجهی از منابع درآمدی شهرداری تبریز همچنان به بودجه ها و کمک های دولتی، اعتبارات ملی و استانی و منابع وابسته به دولت متکی است. نتایج تحلیل داده ها و نظرات پاسخ دهندگان بیانگر آن است که اگرچه شهرداری ها طبق قوانین موجود، نهادهایی عمومی و غیردولتی محسوب می شوند، اما در عمل، استقلال مالی کافی نداشته و وابستگی قابل توجهی به منابع بالادستی دارند. این وابستگی موجب می شود برنامه ریزی مالی شهرداری با عدم قطعیت، ناپایداری و تأخیر در تخصیص منابع مواجه شود و مدیریت شهری نتواند به صورت بلندمدت و پایدار برای توسعه شهری تصمیم گیری کند. یافته های این پژوهش با نتایج مطالعات پیشین هم راستا است که نشان می دهند وابستگی به منابع دولتی، یکی از مهم ترین آسیب های ساختار مالی شهرداری ها در ایران به شمار می رود (قلی پور و همکاران، ۱۴۰۱؛ حبیبی و رضویان، ۱۴۰۰).

از منظر نظری، اتکای بیش از حد به منابع دولتی، با اصول حکمرانی مالی محلی، خوداتکایی شهری و توسعه پایدار در تضاد است. شهرداری هایی که بخش اعظم درآمد خود را از منابع دولتی تأمین می کنند، معمولاً در برابر تغییرات سیاست های کلان اقتصادی و بودجه ای کشور آسیب پذیرتر هستند و انعطاف پذیری کمتری در پاسخ به نیازهای شهروندان دارند.

نتیجه گیری فرضیه اول

بر اساس نتایج به دست آمده، فرضیه اول پژوهش مورد تأیید قرار می گیرد. به بیان دیگر، ساختار درآمدی شهرداری تبریز نشان دهنده وابستگی قابل توجه به بودجه ها و منابع دولتی است که این امر یکی از چالش های اساسی در مسیر دستیابی به مدیریت شهری پایدار محسوب می شود. این نتیجه، لزوم بازنگری در ترکیب منابع درآمدی و حرکت به سوی توسعه درآمدهای پایدار و مستقل شهری را بیش از پیش برجسته می سازد.

فرضیه دوم: بین پایداری منابع درآمدی اصلی شهرداری و عملکرد مدیریت شهری رابطه معناداری وجود دارد.

نتیجه گیری فرضیه دوم

نتایج تحلیل های آماری پژوهش نشان داد که بین پایداری منابع درآمدی شهرداری و عملکرد مدیریت شهری رابطه ای مثبت و معنادار وجود دارد. به این معنا که هرچه منابع درآمدی شهرداری از ثبات، استمرار و قابلیت پیش بینی بیشتری برخوردار باشند، عملکرد مدیریت شهری نیز در ابعاد مختلفی نظیر ارائه خدمات، برنامه ریزی شهری، اجرای پروژه های عمرانی و رضایت شهروندان بهبود می یابد. این یافته نشان می دهد که درآمدهای پایدار، نقش زیرساختی و کلیدی در ارتقای کیفیت مدیریت شهری ایفا می کنند. شهرداری هایی که به درآمدهای ناپایدار مانند عوارض ساخت و ساز و فروش تراکم وابسته اند، معمولاً با نوسانات شدید مالی مواجه می شوند که این موضوع بر کارایی، شفافیت و اثربخشی تصمیمات مدیریتی تأثیر منفی می گذارد.

یافته های این پژوهش با مطالعات داخلی و خارجی همخوانی دارد. پژوهش های Bird و (2019) Shah و Slack (2020) نیز تأکید دارند که نظام درآمدی پایدار، یکی از مهم ترین پیش شرط های موفقیت مدیریت شهری و تحقق توسعه پایدار شهری است. در سطح داخلی نیز نتایج پژوهش سعیدی و همکاران (۱۴۰۲)، نشان می دهد که افزایش سهم درآمدهای پایدار، موجب بهبود عملکرد مالی و مدیریتی شهرداری ها می شود. از منظر نظری، این رابطه را می توان در چارچوب نظریه های مدیریت مالی عمومی و حکمرانی شهری تبیین کرد؛ به طوری که پایداری درآمدی، امکان برنامه ریزی بلندمدت، تخصیص بهینه منابع و پاسخگویی بهتر مدیریت شهری به مطالبات شهروندان را فراهم می سازد.

نتیجه گیری فرضیه دوم

بر اساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها، فرضیه دوم پژوهش مورد تأیید قرار می گیرد. بدین معنا که بین پایداری منابع درآمدی اصلی شهرداری تبریز و عملکرد مدیریت شهری این شهر، رابطه ای مثبت و معنادار وجود دارد. این نتیجه نشان می دهد که بهبود عملکرد مدیریت شهری بدون اصلاح و پایدارسازی نظام درآمدی شهرداری امکان پذیر نخواهد بود.

پیشنهادات کاربردی

با توجه به نتایج پژوهش که نشان داد ساختار درآمدی شهرداری ها به ویژه شهرداری تبریز با وابستگی بالا به منابع دولتی و ناپایداری مالی مواجه است و این وضعیت به طور معناداری بر عملکرد مدیریت شهری تأثیر می گذارد، پیشنهادهای کاربردی زیر ارائه می شود:

✓ نخست، پیشنهاد می شود شهرداری ها به ویژه در کلان شهرها، راهبرد کاهش وابستگی به منابع دولتی را به عنوان یک هدف کلیدی در برنامه های مالی و بودجه ای خود لحاظ کنند. این راهبرد باید به صورت تدریجی و برنامه ریزی شده اجرا شود تا شهرداری ها بتوانند از شوک های مالی ناشی از کاهش کمک های دولتی جلوگیری کرده و به سمت استقلال نسبی مالی حرکت کنند. تحقق این امر، زمینه ساز افزایش انعطاف پذیری و قدرت تصمیم گیری مدیریت شهری خواهد بود.

- ✓ دوم، با توجه به تأیید رابطه معنادار بین پایداری منابع درآمدی و عملکرد مدیریت شهری، پیشنهاد می‌شود سهم درآمدهای پایدار شهری نظیر عوارض نوسازی، بهای خدمات شهری، درآمدهای مبتنی بر بهره‌برداری از دارایی‌های عمومی و مشارکت‌های پایدار بخش خصوصی افزایش یابد. این اقدام می‌تواند از طریق اصلاح نظام عوارض، شفاف‌سازی فرآیندهای وصول درآمد و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین مالی و سامانه‌های هوشمند شهری تحقق یابد.
- ✓ سوم، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که همه منابع درآمدی از نظر پایداری و اثرگذاری بر عملکرد مدیریت شهری در یک سطح قرار ندارند؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود شهرداری‌ها از ابزارهای تصمیم‌گیری چندمعیاره مانند AHP برای اولویت‌بندی منابع درآمدی استفاده کنند. به‌کارگیری این رویکرد علمی در فرآیند بودجه‌ریزی، می‌تواند به تخصیص بهینه منابع و افزایش کارایی مالی شهرداری‌ها کمک کند.
- ✓ چهارم، پیشنهاد می‌شود اتکای بیش از حد به درآمدهای ناپایدار مانند عوارض ساخت‌وساز، فروش تراکم و تغییر کاربری‌ها که پیامدهای منفی کالبدی، زیست‌محیطی و اجتماعی دارند، به تدریج محدود شود. هرچند این منابع در کوتاه‌مدت بخشی از کسری بودجه شهرداری‌ها را جبران می‌کنند، اما در بلندمدت موجب تشدید ناپایداری مالی و کاهش کیفیت مدیریت شهری می‌شوند.
- ✓ پنجم، به منظور بهبود عملکرد مدیریت شهری، پیشنهاد می‌شود نظام مدیریت مالی شهرداری‌ها به سمت بودجه‌ریزی مبتنی بر عملکرد حرکت کند؛ به‌گونه‌ای که ارتباط مستقیمی میان پایداری درآمدها، کیفیت خدمات شهری و رضایت شهروندان برقرار شود. این رویکرد می‌تواند شفافیت مالی، پاسخگویی مدیران شهری و اعتماد عمومی را افزایش دهد.
- ✓ ششم، با توجه به پیچیدگی ساختار شهرداری‌ها، پیشنهاد می‌شود توانمندسازی مدیران و کارشناسان شهری در حوزه مدیریت مالی پایدار از طریق آموزش‌های تخصصی، کارگاه‌های علمی و تبادل تجربیات موفق سایر شهرها در دستور کار قرار گیرد. ارتقای دانش و مهارت منابع انسانی، پیش‌شرط اساسی برای اجرای موفق اصلاحات درآمدی و بهبود عملکرد سازمانی است.
- ✓ در نهایت، پیشنهاد می‌شود شهرداری‌ها با تقویت شفافیت مالی و اطلاع‌رسانی عمومی درباره منابع و مصارف درآمدی، زمینه مشارکت شهروندان و افزایش اعتماد عمومی را فراهم آورند. افزایش شفافیت، علاوه بر ارتقای پاسخگویی مدیریت شهری، می‌تواند نقش مؤثری در بهبود فرهنگ پرداخت عوارض و تأمین پایدار منابع مالی شهری ایفا کند.

محدودیت‌های تحقیق

- هر پژوهش علمی با وجود تلاش برای رعایت دقت و جامعیت، با محدودیت‌هایی مواجه است که می‌تواند بر نتایج و تعمیم‌پذیری یافته‌ها تأثیرگذار باشد. پژوهش حاضر نیز از این قاعده مستثنی نبوده و مهم‌ترین محدودیت‌های آن به شرح زیر است:
- ✓ نخست، یکی از محدودیت‌های اصلی پژوهش، محدود بودن جامعه آماری به شهرداری تبریز است. اگرچه این شهر به‌عنوان یکی از کلان‌شهرهای کشور می‌تواند نمایانگر بخشی از چالش‌های مدیریت شهری در ایران باشد، اما تفاوت‌های ساختاری، اقتصادی و جمعیتی میان شهرها، امکان تعمیم کامل نتایج به سایر شهرداری‌ها را با احتیاط همراه می‌سازد.

- ✓ دوم، داده‌های پژوهش عمدتاً از طریق پرسشنامه و نظرات مدیران و کارشناسان شهرداری گردآوری شده است. این روش، هرچند رایج و علمی است، اما ممکن است تحت تأثیر سوگیری پاسخ‌دهندگان، محافظه‌کاری سازمانی یا ملاحظات اداری قرار گیرد که می‌تواند بر دقت پاسخ‌ها اثرگذار باشد.
- ✓ سوم، محدودیت دسترسی به اطلاعات مالی دقیق، شفاف و به‌روز شهرداری از جمله چالش‌های پژوهش بوده است. برخی داده‌های مالی به دلایل محرمانگی سازمانی یا عدم ثبت منسجم اطلاعات، به‌صورت کامل در اختیار پژوهشگر قرار نگرفته و این موضوع می‌تواند بر عمق تحلیل مالی تأثیر گذاشته باشد.
- ✓ چهارم، پژوهش حاضر با رویکرد مقطعی (در یک بازه زمانی مشخص) انجام شده است. در حالی که ساختار درآمدی شهرداری‌ها و عملکرد مدیریت شهری، پدیده‌هایی پویا و متأثر از شرایط اقتصادی و سیاست‌های کلان هستند. بنابراین، نتایج پژوهش ممکن است تحت تأثیر شرایط زمانی خاص انجام تحقیق قرار گرفته باشد.
- ✓ پنجم، در استفاده از تکنیک فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) برای اولویت‌بندی منابع درآمدی، نتایج تا حدی وابسته به قضاوت ذهنی خبرگان است. هرچند تلاش شده با انتخاب افراد متخصص و کنترل نرخ ناسازگاری، اعتبار نتایج افزایش یابد، اما نمی‌توان تأثیر کامل قضاوت‌های فردی را نادیده گرفت.
- ✓ ششم، به دلیل گستردگی موضوع مدیریت شهری، پژوهش حاضر تمرکز خود را بر بعد مالی و درآمدی عملکرد شهرداری‌ها معطوف کرده و سایر ابعاد عملکرد نظیر ابعاد اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی را به‌صورت مستقیم مورد بررسی قرار نداده است. این امر می‌تواند جامعیت تحلیل عملکرد مدیریت شهری را تا حدودی محدود سازد.

منابع

- ✓ احمدی، م، موسوی، ع، حسینی، ر، (۱۴۰۱)، ارزیابی عملکرد مالی شهرداری‌های کلان‌شهرهای ایران، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت شهری، دوره ۱۳، شماره ۲، صص ۴۵-۶۸.
- ✓ حبیبی، س، رضویان، م، (۱۴۰۰)، تحلیل پایداری منابع درآمدی شهرداری‌ها در ایران، مجله برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱۱، شماره ۴، صص ۸۹-۱۱۰.
- ✓ حسینی، ک، جعفری، ف، رضایی، ن، (۱۴۰۱)، چالش‌های ساختاری مدیریت شهری در ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ✓ سعیدی، ن، کریمی، ح، جعفری، ف، (۱۴۰۱)، بررسی چالش‌های مالی شهرداری تبریز در دهه اخیر، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۱۵، شماره ۱، صص ۲۳-۵۰.
- ✓ سعیدی، ن، کریمی، ح، جعفری، ف، (۱۴۰۲)، عملکرد مالی و درآمدهای شهرداری‌ها، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۱۵، شماره ۱، صص ۲۳-۵۰.
- ✓ قلی‌پور، ع، زارعی، م، نادری، س، (۱۴۰۱)، حکمرانی شهری و عملکرد شهرداری‌ها، تهران: انتشارات سمت.
- ✓ Ahmad, E., Brosio, G., & Tanzi, V. (2021). Local Government Finance and Performance. Cheltenham: Edward Elgar.
- ✓ Anthony, R. N., & Govindarajan, V. (2018). Management Control Systems. New York: McGraw-Hill.
- ✓ Bird, R. M., & Slack, E. (2019). Fiscal Decentralization and Local Finance. Cheltenham: Edward Elgar.
- ✓ OECD. (2021). Enhancing Local Government Revenue Systems. Paris: OECD Publishing.
- ✓ Shah, A. (2020). Local Governance in Developing Countries. Washington, DC: World Bank.
- ✓ UN-Habitat. (2022). World Cities Report. Nairobi: United Nations.